

השיעים נגד הסונים השסע הפנים אסלאמי

שקיעת הלאומיות ועליית כוחה של הדת במזרח התיכון דחקו הצידה במידת מה את מאבקי הכוח הישנים בין המדינות ועוררו מחדש מאבק היסטורי מר הרבה יותר: בין האסלאם השיעי לאסלאם הסוני. המאמר מסביר כיצד נולד השסע העמוק הזה וכיצד הוא מעצב את פני המזרח התיכון

המלחמה העדתית בין שיעים לסונים
אל-קודס אל-ערבי, ספטמבר 2010

רס"ן (מיל') אמל ביבאר
סטודנט בלימודי מחקר מקדים
באוניברסיטת חיפה; לשעבר קצין
אג"ם וממלא מקום סמח"ט ב'
בחטיבת כרמלי

מאבקים לאומיים, תסיסה חברתית, מלחמות מעמדות ומהפכות - זה מה שרואה לנגד עיניו ההיסטוריון שחוקר את האסלאם במאה ה־20. אולם ההיסטוריון שחוקר את האסלאם בימים אלה רואה לנגד עיניו בעיקר מאבק גדול אחד שמאפיל על הכול: השטח בין האסלאם הסוני לאסלאם השיעי. יש להדגיש: מאבקי הכוח הישנים לא נמוגו, אבל הם מתגמדים לעומת המאבק המתעצם בין הסונים לשיעים. בעיראק גובה המאבק הזה אלפי קורבנות בשנה, בלבנון הוא עלול לדרדר את המדינה שוב למלחמת אזרחים, וגם בתימן זהו כבר עימות מזוין בין הרוב הסוני לשבטים שיעיים. אך כל אלה הם עימותים קטנים יחסית לעומת הסכנה הגדולה ביותר: עימות בין איראן השיעית לעולם הערבי הסוני. החשש מפני עימות כזה מעצב כיום רבים מהמהלכים המדיניים והצבאיים במזרח התיכון.

הרקע לפילוג בין האסלאם הסוני לאסלאם השיעי

כאשר מת הנביא מוחמד (632 לספירה) הוא לא השאיר אחריו יורש צוואה. לכן לאחר מותו התכנסו מאמיניו והחליטו לתת את ה"ביעה" (שבועת האמונים) לאבו בכר. מקץ שנתיים, בהיותו על ערש דווי, מינה אבו בכר ליורשו (ח'ליף) את עומר בן אל-ח'טאב (634-644). ב־644 התנקש עבד פרסי בחייו של הח'ליף עומר. בעודו גוסס מפצעי המוות מינה עומר שורא (מועצה) והטיל עליה לבחור ח'ליף חדש. חברי המועצה בחרו בעות'מאן בן עפאן (644-656).

לעות'מאן היו מתנגדים, ובהם עאישה, אלמנתו של הנביא, ועלי, בן דודו וחתנו של מוחמד. תומכיו של עלי היו מרוכזים בעיקר בעיר כופה שבעיראק, ושם הם פתחו במרד בדרישה לפטר את המושל המקומי, שהשתייך לשבט אומיה. הח'ליף עות'מאן נכנע לדרישה ומינה מושל אחר במקומו. בעקבות זאת פרץ מרד במצרים - גם כן בדרישה להחליף את המושל. לאחר משא ומתן נענה הח'ליף גם לדרישה הזאת. בדרום חזרה למצרים מארמון הח'ליף בעיר מדינה, תפסו המורדים המצרים שליח שנשא איגרת מהח'ליף למושל מצרים ובה פקודה לתפוס את ראשי המורדים ולהוציאם להורג. בעקבות זאת חזרו המורדים למדינה, צרו על ארמון הח'ליף ודרשו ממנו להתפטר. הוא סירב, והמורדים הרגו אותו בשעה שישב וקרא בקוראן.

במדינה פעלה סיעה (בערבית: שיעה) שטענה כי את השלטון יש להעניק אך ורק לבני משפחת הנביא מוחמד. הסיעה הזאת מינתה את עלי בן אבו טאלב לח'ליף (656-661). הייתה זאת הפעם הראשונה ששליט מוסלמי עלה לשלטון שלא בהסכמה כללית, אלא מטעם סיעה מסוימת. מהסיבה הזאת הוא לא זכה להכרת כל המוסלמים. כך נוצר הפילוג הראשון באסלאם ופרצה הפתנה הראשונה ("מלחמת אחים". בתרגום מילולי פתנה היא מבחן שבו מעמיד האלוהים את בני האדם).¹

שני פלגים התנגדו לעלי. אחד מהם, שכלל את הנכבדים של שבט קורייש במכה, נשען על תמיכתה של עאישה, אלמנת הנביא. אף שהפלג הזה הובס ב"קרב הגמל" (הקרב כונה כך משום שבמהלכו רכבה עאישה על גמל והלהיבה את הלוחמים הנאמנים לה), עזב עלי בעקבותיו את חצי האי ערב ועבר עם נאמניו לכופה שבעיראק - אחת

הערים שייסדו הערבים בעיראק לאחר כיבושה. העיר הזאת קדושה לשיעים עד היום. יציאת עלי ממדינה היא מאורע רב חשיבות בתולדות האסלאם, שכן לאחריה לא שבה הח'ליפות לחצי האי ערב, אלא נדדה ממקום למקום מחוצה לו עד שהתבטלה.²

הפלג השני שיצא נגד עלי כלל את בני אומיה שבראשם עמד מועאווייה, מושל סוריה. מועאווייה היה קרוב משפחה של הח'ליף עות'מאן שנרצח והכריז שמטרתו היא לנקום את דמו. עלי אומנם לא עמד מאחורי רצח עות'מאן, אך הוא סירב לעצור את הרוצחים ובכך הפך בעיני מועאווייה לשותף לרצח שיש להתנקם בו.

הצבאות של עלי ושל מועאווייה נערכו זה מול זה ב־657 ליד העיר ציפין שבצפון עיראק. הצבא של עלי היה על סף ניצחון, אך לפני שהכריע את יריביו ציווה מועאווייה על אנשיו לנעוץ דפי קוראן על רומחיהם ולנופף בהם - סימן מוסכם שלפיו יש להפסיק את שפיכות הדמים ולפנות לבוררות של אלה. עלי סירב להיכנע לתביעה הזאת, אולם צבאו סירב להילחם נגד מי שמנופפים בדפי קוראן על רומחיהם. בליט ברירה הסכים עלי לשביתת נשק ומינה נציג מטעמו לבוררות. כך עשה גם מועאווייה.

בעקבות הסכמתו של עלי לבוררות פרשה קבוצה מאנשיו. הם כונו "הפורשים" (אל-ח'וואריג'). הבוררים החליטו להדיח את עלי, אך הוא לא קיבל את הכרעתם ונותר בשלטון עד שנרצח ב־661 בכופה בדרכו למסגד. רוצחו היה אחד הפורשים. עם מותו של עלי הסתיימה תקופה באסלאם: הקיץ הקץ על שלטונם של הח'ליפים שמכוונים בהיסטוריוגרפיה האסלאמית "ישרי הדרך" (א־ראשידון). השלטון עבר למועאווייה מבית אומיה שבסיסו בדמשק.

לפני מותו מינה מועאווייה את בנו יזיד ליורשו. יזיד נקט יד קשה נגד תושבי עיראק, ובתגובה פנו תושבי כופה לחוסיין, בנו השני של עלי, וביקשו ממנו להצטרף אליהם למרד נגד השלטון. חוסיין נענה לבקשה. עבדאללה בן זיאד, הנציב של בית אומיה בעיראק, שלח נגדו צבא, אך חוסיין סירב להיכנע ולהישבע אמונים לח'ליף. הוא היה משוכנע שלא יאוונה לו כל רע בשל היותו נכדו של הנביא. אך ב־10 בחודש מוחרם (עאשורה), 10 באוקטובר 680, הסתערו חייליו של יזיד על צבאו של חוסיין ליד העיר כרבלא בעיראק, והקרב הפך עד מהרה לטבח. בין הנופלים היה גם חוסיין. המנצחים כרתו את ראשו ושלחו אותו לח'ליף בדמשק. מות הקדושים של חוסיין נתן דחיפה עצומה להתפתחות הסיעה של עלי, ויום מותו מצוין עד היום בתהלוכות שבהן מכים את עצמם המאמינים עד זוב דם.³

בעקבות הטבח בכרבלא החלה השיעה להתרחק מהאסלאם הרשמי ויצרה עקרונות ודרכי פולחן משלה. אחד העקרונות של השיעה הוא הנאמנות לבית עלי והתמיכה בזכות צאצאיו (שנקראים אַמאמים) לשלטון. כן מאמינים השיעים שבצאצאי עלי ישנו יסוד אלוהי.

ב־685 מרדו תומכי עלי פעם נוספת בשלטון. בראש המרד עמד אל-מוח'תאר, בן למשפחה של תומכי עלי מכופה. את המלחמה הוא ניהל למען מוחמד בן אל-חנפיה, בן נוסף של עלי (אך לא מפטימה, בתו של מוחמד, אלא מאישה אחרת). לאחר מותו של מוחמד בן אל-חנפיה טען אל-מוח'תאר שהלה לא מת אלא מסתתר בהרים בקרבת מכה ועתיד לשוב לעולם בשעה הנכונה ולכוון מלכות של צדק עלי אדמות. כך עלה לראשונה רעיון המהדי - המשיח - שהוא כיום אחד

טקס העאשורה - לבנונים מכים את עצמם בחרבות | מות הקדושים של חוסיין נתן דחיפה עצומה להתפתחות הסיעה של עלי, יויום מותו מצוין עד היום בתהלוכות שבהן מכים את עצמם המאמינים עד זכ דם

שיום הולדתו (ב־15 בחודש שעבאן) הוא אחד מארבעת החגים הדתיים המרכזיים באיראן (יחד עם העאשורה ועם ימי ההולדת של עלי ושל חוסיין). בכל פעם שאיראן ציינה את יום הולדתו של האַמאם הנעלם, הביע ח'ומייני מביע את ביטחונו ב"שובו של האַמאם־המהדי באחרית הימים"⁶.

אף שרבים מהשיעים אכן ממתנינים במתח לבוא המהדי, ישנו עיקרון דתי שמשפיע עוד יותר על חיי היום־יום שלהם: הדבקות בהלכה (השריעה). פרשני ההלכה, העולמא, הם שעומדים כיום בראש הקנאות הדתית השיעית והם למעשה המנהיגים הקיצוניים ביותר. הדבקות בהלכה משמעה התמקדות בעבר. על פי ההלכה המוסלמית, אורח חייהם של הנביא מוחמד ושל חבריו הקרובים צריך לשמש דוגמה שאותה יש לחקות בקפידה. במילים אחרות: השריעה מכתובה את ההתנהגות בהווה על פי דפוסים בני 1,300 שנה שזכו להילה של קדושה. ואם הסביבה שבה חי המאמין אינה כפי שההלכה דורשת, יש באפשרותו לנקוט אחד משני הצעדים הבאים: לצאת לגלות פנימית (התנתקות נפשית מהסביבה) או פיזית (הגירה) או לשנות את מצב העניינים בכל האמצעים שעומדים לרשותו, כולל אמצעים אלימים.⁷ תרומתו המהפכנית של ח'ומייני למחשבה השיעית הייתה דוקטרינת "ולאית אל־פקיה". הוא טען שכל עוד האַמאם האחרון (ה־12) נעדר (מאז 941), נתון השלטון בידי המולות שהם יורשיו הפוליטיים והמשפטיים של בית עלי, אך לא יורשיו הרוחניים. אם השליט אינו הולך בדרך הישר (לפי השקפתם של אנשי הדת), תפקידו של המולה הוא להוכיחו על מעשיו הרעים כדי להשיבו לדרך הישר. אך כאשר המעשים הרעים האלה הם בהיקף נרחב מאוד - כפי שהיה המצב, לטענת ח'ומייני, בימי שלטונו של השאה - חובת המולות היא לקחת לידיהם את מושכות השלטון. החובה הזאת חלה על המוג'ת'הדון (בעלי סמכות לפסוק הלכות) ובמיוחד על המראג'ע (בעלי הסמכות הדתית העליונה. בערבית המילה מראג'ע היא הריבוי של מרג'ע). על

מיסודותיה של הדת השיעית. לכן קבעו השיעים עקרון אמונה שישי נוסף על חמשת העקרונות של האסלאם הסוני - ה"ולאיה" (הדבקות בעלי ובצאצאיו).⁴

השיעה - המיתוסים והרפובליקה האסלאמית

במאות ה־19 וה־20, שבהן הייתה התעוררות לאומית גדולה במזרח התיכון, הועלתה הטענה שהשיעה, שהמרכז שלה היה באיראן, היא בעצם תנועה לאומית איראנית שקמה במחאה נגד ההגמוניה של הערבים. על כך השיבו חוקרי אסלאם רבים שהשיעה נולדה בקרב הערבים, והם אלה שהביאו אותה לאיראן.

מהסקירה שהובאה עד כה עולה בבירור שהשיעה היא אכן תנועה פוליטית ערבית שהפכה לדת, אך גם אי־אפשר להתכחש לעובדה שהיא הפכה לדת הרשמית של איראן וסייעה לשליטי איראן לבסס את הלאומיות האיראנית. הראיה: אל מול ההתחזקות של הסונים בהנהגת האימפריה העות'מאנית קמה במאה ה־16 מדינה פרסית חזקה בראשות השושלת הספוויית, וזו הצליחה לבלום את התפשטות העות'מאנים מזרחה. מייסד השושלת, שאה אסמאעיל, קבע שהשיעה תהיה הדת הרשמית במדינה. זהו המצב גם כיום.

לפני המהפכה האסלאמית באיראן (שהתחוללה ב־1979) - ובמיוחד לאחר המהפכה - שוב עלו המיתוסים השיעיים הישנים, וביתר שאת. כך, למשל, הסעיף החמישי של החוקה האיראנית קובע שהחוקה תהיה בתוקף עד לחזרתו של האַמאם הנעלם.⁵ יתר על כן, מנהיג המהפכה, אייתוללה ח'ומייני, הוגדר "מרג'ע" (הסמכות הדתית העליונה), ונטען שהמעמד הזה מקנה לו אפוטרופסות על כל המאמינים ("ולאיה עאמה") בשם האַמאם הנעלם. בדרך הזאת יכול היה ח'ומייני להכניס במוסד ה"מרג'ע" שינויים שהפכו אותו מתפקיד דתי - במובן הצר ביותר של המילה - לתפקיד פוליטי מובהק.

ב־2003 גיבשה לעצמה איראן שלוש מטרות אסטרטגיות: להפוך לסמכות הדתית המרכזית בעולם האסלאם, להשיג השפעה במרחב שממערב לנהר הפרת ולהשיג נשק גרעיני

כמה מתלמידיו של ח'ומייני אף הרחיקו לכת וטענו שהאמאם הנעלם האציל סמכויות לח'ומייני באופן מיסטי. על סמך התפיסה הזאת ניתן לח'ומייני התואר "נאי אל־אמאם" (נציג האַמאם). ח'ומייני לא התלהב מהגישה הזאת והדגיש שלא הוא צללו כוחותיו הרוחניים של האַמאם הנעלם (בעיקר לא ה"עצמה" - אי־היכולת לטעות), וכי הוא אינו שונה מכל אדם אחר.

קודם לכן צוין שהחוקה האיראנית היא בתוקף עד לשובו של האַמאם הנעלם (שעם שובו יהפוך ל"מהדי" - המשיח). רעיון המהדי הוא כה מרכזי באיראן של היום, עד כי נקבע שהשלטון הנוכחי יתבטל עם שובו של המהדי. בשל מרכזיותו של האַמאם הנעלם, שמיליוני איראנים מאמינים כי ישוב ביום מן הימים ויכונן מלכות של צדק, אין זה מפליא

איראן שמה ללעג את מאמצי הערבים להשיג פיוס
אֶ-שֶׂרַק אֶל-אֹזְמָה, אוקטובר 2010

הבן, ובעקבות אירועי 11 בספטמבר 2001 פלש לאפגניסטן (2001) ולעיראק (2003) והפיל את משטרו של סדאם חוסיין. התוצאה: איראן נפטרה מהאויב המושבע ביותר שלה ששימש מחסום בפני התפשטותה. סדאם חוסיין דיכא ביד ברזל את הרוב השיעי בעיראק, ונפילתו איפשרה לשיעים של עיראק להרים ראש ולחבור לאחיהם באיראן. בכך גרמה ארה"ב לשינוי דרמטי במאזן הכוחות האזורי לטובת איראן. העולם הערבי השקיף על ההתפתחות הזאת בחרדה.⁸ ב-2003 גיבשה לעצמה איראן שלוש מטרות אסטרטגיות: להפוך לסמכות דתית המרכזית בעולם האסלאם, להשיג השפעה במרחב שממערב לנהר הפרת ולהשיג נשק גרעיני. את תוכנית ההתפשטות שלה מערבה, שכבר הקנתה לה דריסת רגל משמעותית בעיראק, בלבנון ובזירה הפלסטינית, מקדמת איראן בשלוש דרכים:

1. חיזוק האוכלוסיות השיעיות בעולם הערבי. איראן לקחה תחת חסותה את האוכלוסיות השיעיות בכל מקום בעולם הערבי: בלבנון, בעיראק ובתימן. היא מסייעת להן מבחינה כלכלית וכן מחמשת אותן כך שיהפכו לכוחות חתרניים נגד הסביבה הסוניית שבה הן חיות. הדוגמה הקרובה לנו ביותר היא האוכלוסייה השיעית בלבנון. איראן מזרימה לה סיוע כלכלי רב (למשל היא מימנה את שיקום הכפרים השיעיים והרובע השיעי בביירות שנהרסו במלחמת לבנון השנייה) ובמקביל הפכה אותה לכוח צבאי ופוליטי רב עוצמה שפועל בשירותה - באמצעות החזבאללה. החזבאללה מדגיש כל הזמן את ייחודו בסביבה המוסלמית הסוניית. כך, למשל, לאחר מלחמת לבנון השנייה תקפו כלי התקשורת של החזבאללה את "אוזלת ידם ואת חוסר מעורבותם של הסונים בעולם הערבי במאבק נגד ישראל".⁹

נראה שמטרתה הסופית של תנועת החזבאללה היא להשתלט על לבנון ולהפוך אותה למדינה שכפופה לאיראן. בנאום שנשא ב-26 במאי 2008 אמר מנהיג החזבאללה חסן נסראללה במפורש שארגונו הוא חלק ממדינה הכפופה לשלטון אנשי הדת

המרג'ע הבכיר ביותר לעמוד בראש ההיררכיה ולהיות "איש ההלכה הצדיק" (פקיה). בידיו יינתנו לא רק סמכויות דתיות אלא גם עוצמה פוליטית (וילאיה).

היררכיית השלטון על פי האיידאל השיעי היא אפוא כדלקמן: העולמא כפופים למוג'ת'הדון (הנקראים גם אייתולות), ובראש הפירמידה עומד הפקיה הצדיק. גלימת הפקיה הונחה ללא שום ויכוח וערעור על כתפיו של ח'ומייני, אף שהוא היה רק אחד משישה מרג'ע. הוא נבחר הן משום שהיה הוגה הדוקטרינה השלטונית הזאת והן משום שתומכיו תפסו את כל עמדות המפתח בהנהגת המהפכה. הוא היה בעל הסמכות העליונה באיראן ועד ליום מותו ניצב אף מעל לנשיא הרפובליקה.

המאבק של איראן להגמוניה בעולם האסלאם

במאה ה-7 כבשו הערבים את איראן ואיסלמו את תושביה, אך למרות זאת הצליחו האיראנים לשמור על זהות נפרדת (שנשענה על מאות שנים של שושלות פרסיות עצמאיות). הזהויות הנבדלות של האיראנים ושל הערבים בלטו עוד יותר בשל העובדה שתושבי איראן אימצו ברובם את האסלאם השיעי, ואילו הערבים דבקו ברובם באסלאם הסוני.

במאה ה-16 חלה החרפה ביחסים בין האסלאם הסוני לאסלאם השיעי שבאה לידי ביטוי במלחמות חוזרות ונשנות בין איראן השיעית (שבה שלטה השושלת הצפונית) לאימפריה העות'מאנית, שהייתה המעצמה האסלאמית הגדולה ביותר באותה העת. העות'מאנים היו אומנם טורקים, אך שלטו כמעט על כל העולם הערבי הסוני והיו בעצמם סונים.

בתקופת השאה, שניסה להפוך את איראן למדינה חילונית מודרנית - בדומה למהפכה שחולל אתאטורק בטורקיה - השתפרו מאוד היחסים בין איראן לעולם הערבי. במסגרת צעדי ההתקרבות הכיר השאה בעצמאותה של בחריין - אף שאיראן טענה במשך זמן רב שמדובר בשטח ריבוני שלה - וחתם על הסכם גבולות עם איחוד האמירויות הערביות ב-1971.

ירח הדבש הזה הסתיים בעקבות המהפכה האסלאמית באיראן (שהוכיחה עד כמה נכשל השאה במאמציו להפוך את איראן למדינה חילונית). אחד מעקרונותיו של המשטר החדש באיראן היה שאת המהפכה האסלאמית יש לייצא למדינות ערב. למותר לציין שהמדיניות הזאת העלתה את איראן ואת העולם הערבי על מסלול התנגשות.

במיוחד שליט עיראק סדאם חוסיין - שהיה גם סוני וגם חילוני - חשש ממדיניות ייצוא המהפכה של שכנתו איראן, וזו הייתה אחת הסיבות להחלטתו לתקוף אותה ב-1980. לאחר שפרצה המלחמה, הדגיש סדאם חוסיין את זהותו הסוניית ואת היותו מגן העולם הערבי מפני התפשטות השיעה. מלחמת איראן-עיראק הסתיימה בתיקו לאחר שמונה שנים של הקזת דם הדדית.

ב-1990 כבש סדאם חוסיין את כוויית. קואליציה אדירה - בהנהגת ארה"ב - גירשה את צבאו משם, אך נשיא ארה"ב ג'ורג' בוש (האב) השכיל שלא להפיל את שלטונו של סדאם חוסיין כדי שימשיך לשמש משקל נגד לאיראן. את מה שהבין ג'ורג' בוש האב, לא הבין ג'ורג' בוש

הח'ליף עלי בן אבו טאלב (656-661) - בן דודו וחתנו של מוחמד (ולא כפי שפורסם בגיליון 432) | עם מותו של עלי הסתיימה תקופה באסלאם: הקיץ הקץ על שלטונם של הח'ליפים שמכוונים בהיסטוריוגרפיה האסלאמית "ישרי הדרך" (א-ראשידון)

הערבי מתייחס בחשדנות רבה ובהסתייגות כלפי כל גורם סוני שנעזר באיראן. זו אחת הסיבות המרכזיות לבידודו הניכר של החמאס בעולם הערבי.

איראן היא מעצמה שיעית, שהשפעתה מוגבלת לקהילות השיעיות בעולם הערבי. לפיכך אפשר לנקוט כלפיה יחס ניטרלי: לא לראות בה איום, אך גם לא בעלת ברית. על כך עונים מתנגדי איראן שהפעילות שלה בקרב הקהילות השיעיות בעולם הערבי רחוקה מלהיות תמימה: איראן לא רק מסייעת לקהילות האלה מבחינה כלכלית, אלא גם מנצלת אותן כדי לקעקע באמצעותן את הסדר הקיים במדינותיהן. לבנון היא הדוגמה המוכרת לנו ביותר, אך זהו המצב גם בתימן, בבחריין ובכווייט.

המאבק הפנים-אסלאמי: לא רק בין שיעים לסונים

העימות ההולך ומחריף בין הסונים לשיעים אינו היחיד שקיים בעולם האסלאם. קיימים בו עימותים נוספים שלעיתים משתלבים במאבק השיעי-סוני ולעיתים מתקיימים במקביל לו: **המאבק הדתי-תרבותי**. לא רק השיעים והסונים מתעמתים ביניהם

(ולאית אל-פקיה), היינו, חלק מאיראן.¹⁰

2. חיזוק האסלאם והתייצבות בראש המחנה הנלחם בישראל ובארה"ב.

לאחר המהפכה האסלאמית באיראן ציפו מנהיגי איראן לקבל את תמיכת העולם המוסלמי כולו. לשם כך מציבה את עצמה איראן בראש המחנה הנלחם בישראל והיא מגישה סיוע רב לכל הארגונים הפלסטיניים הלוחמים בישראל, ובראשם החמאס, אף שהם ארגונים סוניים מובהקים. באמצעות המלחמה בישראל - מקווים מנהיגי איראן - הם יזכו למעמד של מנהיגי האסלאם. אולם השסע בין הסונים לשיעים הוא כיום כה עמוק, עד כי העולם הסוני מתייחס בחשדנות רבה כלפי כל גוף סוני שמוכן לקבל סיוע מאיראן. אחת הסיבות המרכזיות לבידודם של החמאס ואפילו של סוריה בעולם הערבי כיום הוא שיתוף הפעולה ההדוק שלהם עם איראן. במילים אחרות: האסטרטגיה הזאת של איראן להפוך למנהיגת העולם הערבי באמצעות התייצבות בראש החץ נגד ישראל לא ממש עובדת שכן החשש מפניה בעולם הערבי גובר במקרים רבים על הסלידה של העולם הזה מישראל. גם עוינותה של איראן כלפי ארה"ב נועדה לשרת את המטרה הזאת של איחוד העולם הערבי והמוסלמי מאחוריה. טיפוח העוינות הזאת כמובן אינו מונע מאיראן ליהנות מהעובדה שהאמריקנים ריסקו את עיראק שהייתה האויב העיקרי שלהם במפרץ הפרסי.

3. הפצת השיעה. איראן משקיעה מאמצים רבים כדי להפיץ את השיעה בקרב המוסלמים הסונים. לשם כך היא מממנת מערך נרחב של מטיפים. אלה נשלחים לקהילות השיעיות ברחבי העולם המוסלמי ופועלים מתוכן גם בקרב האוכלוסייה הלא שיעית - בינתיים ללא הצלחה של ממש.

יחסו של העולם הערבי לאיראן

בעולם הערבי הסוני קיימות שלוש גישות שונות כלפי איראן:

1. איראן היא סכנה לעולם הערבי, שכן היא שואפת להשתלט עליו. בעיני כמה ממדינות ערב, איראן היא איום חמור יותר אף מישראל - במיוחד אם משטר האייתולות יהיה מצויד בנשק גרעיני. אות מבשר רעות בעיני הערבים היה השתלטותה של איראן על שלושה איים קטנים במפרץ הפרסי - אבו מוסא, טנב הגדול וטנב הקטן - בניגוד להסכם שעליו חתם המשטר הקודם בטהראן עם איחוד האמירויות הערביות. בעיני אותן המדינות, הפלתו של סדאם חוסיין הייתה טעות חמורה, שכן הוא היה משקל-נגד לשאיפות ההתפשטות של איראן. עם נפילתו נסללה למעשה הדרך להשתלטות איראן על עיראק, שהרי אוכלוסייתה היא ברובה שיעית.

2. איראן היא מעצמה אזורית שהפכה לגורם חשוב בעיראק, באפגניסטן, בלבנון ובזירה הפלסטינית, יש לה קשרים הדוקים עם רוסיה ועם סין והיא נוקטת - בהצלחה - קו מתריס נגד המערב. לכן ראוי להיעזר בעוצמתה בסוגיות שמטרידות את הערבים. זוהי, למשל, הגישה של הארגונים הפלסטיניים שנעזרים באיראן במלחמתם נגד ישראל. אך כאמור, הגישה הזאת אינה מקובלת כיום בעולם הסוני. יתר על כן, העולם

בעלי ברית של המערב, אך באופן חשאי הם תומכים באויביו המרים ביותר. זה מאפיין, למשל, את דרך הפעולה של פקיסטן ושל סעודיה. בדרך הזאת מנסים המשטרים ליהנות מכל העולמות.

סיכום

בספרו הנודע "התנגשות הציוויליזציות" מתייחס סמואל הנטינגטון אל הציוויליזציה האסלאמית כאל מקשה אחת הניצבת מול הציוויליזציה המערבית. אכן ישנה כיום עוינות רבה בעולם המוסלמי כלפי המערב, אך לראות בו מקשה אחת זו טעות. בעולם האסלאם עוברים כיום קווי שסע רבים, והעמוק שבהם והמשפיע ביותר הוא השסע השיעי-סוני. לעיתים כמה קווי שסע הם חופפים - מה שמבטיח קונפליקטים עזים במיוחד. למשל, העם הפרסי הוא גם שיעי וגם לא ערבי - מה שמעצים את העימות מול העולם הערבי הסוני. החשש בעולם הערבי הוא אפוא לא רק מפני חתרנות שיעית אלא גם מפני ניסיון של איראן להקים שוב אימפריה פרסית.

עם זאת השסע השיעי-סוני הוא היום הדומיננטי בעולם האסלאם ולא השסע הלאומי. כפי שהודגש במאמר, הלאומיות נמצאת היום בנסיגה במזרח התיכון מול כוחה העולה של הדת.

איראן מנצלת את המיעוטים השיעיים במדינות ערב לא רק כדי להשיג בהן דריסת רגל, אלא גם כדי לקעקע באמצעותם את המשטרים הקיימים. בעולם הערבי חוששים מאוד מכוחה הגובר של איראן ומניסיונות החתרנות שלה וחרדים מפני הרגע שבו יהיה לה נשק גרעיני.

הפחד של העולם הערבי הסוני מפני איראן מאפיל על תיעובו של העולם הזה מפני ישראל ופותח פתח לשיתוף פעולה מוגבל נגד האויב המשותף.

הערות

1. קלוד כאהן, **האסלאם מלידתו עד תחילת האימפריה העות'מאנית**, דביר, תל-אביב, 1995, עמ' 46-47
2. ברנרד לואיס, **הערבים בהיסטוריה**, דביר, זמורה ביתן, תל-אביב, 1984, עמ' 67
3. דב עירון, "בית אומיה", בתוך: חוה לצרוס-יפה (עורכת), **פרקים בתולדות הערבים והאסלאם**, רשפים, תל-אביב, 1967, עמ' 131
4. נחמיה לב ציון, "הכיתות באסלאם", בתוך: חוה לצרוס-יפה (עורכת), **פרקים בתולדות הערבים והאסלאם**, רשפים, תל-אביב, 1967, עמ' 184
5. עמנואל סיוון, **התנגשות בתוך האסלאם**, עם עובד, תל-אביב, 2005, עמ' 177
6. סיוון, **שם**, עמ' 178
7. סיוון, **שם**, עמ' 178-179
8. The Sunni-Shi'i Divide: How Important has it Become? <http://www.brookings.edu/events/2007/0730middle-east.aspx>
9. רדואן א-סיד, **אל-חייאת**, 4 באוקטובר 2008 <http://www.daralhayat.com/archivearticle/223821>
10. מאמר המערכת בעיתון **א-שרק אל-אוסט**, 27 במאי 2008 <http://www.aawsat.com/details.asp?section=1&issueno=10773&article=472504>

בנוגע לפירוש הנכון שיש לתת לאסלאם. הוויכוח הזה מתנהל גם בתוך המחנה הסוני ובתוך המחנה השיעי. למשל, אין דמיון רב בין האסלאם הסוני הפונדמנטליסטי שהתפתח בפקיסטן ובאפגניסטן לבין האסלאם המתון והסובלני הרבה יותר שהתפתח במזרח הרחוק. כל חכמי הדת הסונים מסתמכים על אותם הטקסטים הדתיים, אך נותנים להם פרשנויות שונות לחלוטין.

המאבק בין הקבוצות האתניות השונות. החברה המוסלמית של היום - בניגוד לזו של העבר - מתקשה לשלב בתוכה מיעוטים דתיים ואתניים. הדוגמה המובהקת ביותר היא היחס למיעוטים הנוצריים ברבות מהמדינות המוסלמיות: בעיראק, בלבנון, ברשות הפלסטינית ובמצרים הם חשופים לפגיעות פיזיות, ורבים מהם מהגרים לחו"ל. במדינות האסלאם יש מתחים קשים גם בין מוסלמים מקבוצות אתניות שונות. דוגמה לכך היא מצבם העגום של הכורדים בטורקיה, באיראן ובסוריה. רק בעיראק הצליחו הכורדים להשיג לעצמם מדינה אוטונומית למחצה. באיראן יש כ-80 קבוצות אתניות שונות. לפרסים יש אומנם רוב, אבל הוא דחוק מאוד (51%). מיעוטים גדולים הם האזורים (24%), הגילקים והמוזנדרנים (8%), הכורדים (7%), הערבים (3%), הבלוצ'ים (2%), הלורים (2%) והטורקמנים (2%). המיעוטים באסלאם נחשבים לפצצת זמן מתקתקת שכן מדובר בעולם שלא אימץ את הרעיון המערבי של קבלת האחר והשונה. היחסים המעורערים בין הרוב למיעוט באסלאם בכלל ובעולם הערבי בפרט מעידים על חולשת החברות המוסלמיות ועל כישלון מוסדותיהן החוקיים, הכלכליים והחברתיים.

המאבק על השלטון. המפלגות במזרח התיכון המוסלמי מבוססות במקרים רבים על השתייכות אתנית ולא על אידיאולוגיה. משמעות הדבר: המפלגה מתגבשת קודם כול על בסיס אתני, ורק לאחר מכן היא מאמצת אידיאולוגיה כלשהי כדי שתוכל לגייס באמצעותה את תמיכת ההמונים. דוגמה טובה לכך היא מפלגת הבעת' העיראקית בהנהגת סדאם חוסיין. לכאורה מדובר היה במפלגה אידיאולוגית בנוסח המערב, אבל בדיקה מגלה שרבים מאנשי המפתח במפלגה הזאת היו בני המשפחה המורחבת של סדאם חוסיין מהעיר תכרית שבה גדל. גם מפלגת השלטון בסוריה מבוססת על מיעוט אתני - העלווים. מובן שבנסיבות כאלה זו רק מראית עין של דמוקרטיה ולא דמוקרטיה אמיתית שבה אידיאולוגיות שונות מתחרות על ליבו של הציבור. בעיראק ובסוריה וגם במדינות ערביות רבות אחרות לא ייתכנו חילופי שלטון באמצעות הקלפי. מה שמתרחש כעת בעיראק הוא דוגמה מובהקת למה שקורה במדינה ערבית שבה אין כוח מרכזי דומיננטי. בהיעדר כללי משחק דמוקרטיים אמיתיים, מתנהלת בה כעת מלחמת הכול בכול אלימה. כיום ברור לחלוטין שרק כוחו הברוטלי של סדאם חוסיין הוא שממר על אחדות עיראק. ברגע שארה"ב סילקה אותו מהזירה, התפצלה המדינה למרכיביה, ואלה מתקשים לשתף פעולה במסגרת מדינית אחת.

המאבק על היחס למערב. קו שבר נוסף עובר בעולם המוסלמי בין מי שמעוניינים בקשרים טובים עם המערב - ובמיוחד עם ארה"ב - לבין מי שמתעבים את המערב ורוצים להתעמת איתו. יש להדגיש: המערב אינו פופולרי כיום ברחוב הערבי, ולכן גם משטרים ששומרים על קשרים טובים עימו מנהלים לרוב משחק כפול: באופן רשמי הם

